

וחכמים סוברים שאין להתיר להשהות את הבצק כל כך ללא עיסוק אלא צריכות להתעסק בבצק כל הזמן, לפיכך לא יתחילו כאחת ללוש אלא בזו אחר זו.

יש אומרים שגם לפי חכמים לא התירו אלא לשלש נשים ולא יותר, הגם שמתעסקות בבצק כל הזמן. ואולם הרמב"ם כתב שכל זמן שאדם עוסק בבצק, אפילו כל היום כולו אינו בא לידי חימוץ, ולפי זה אפשר גם בנשים רבות. ואפשר שלכתחילה לא התירו חכמים יותר משלש נשים, שמא תרפה ידיה מלעסוק בבצק תדיר (עפ"י ר"ן).

ואם שהה הבצק ללא עסק, כתבו הראשונים שכל שלא שהה כדי הילוך מיל אין לחוש לחימוץ. ואמנם לכתחילה כתבו כמה פוסקים להחמיר שלא להשהות את העיסה ללא עסק, אבל בדיעבד אין לאסור כל שלא ראינו שהכסיפו פניו.

ויש מחמירים בדבר, שלאחר שכבר נתעסקו בבצק והוא נתחמם בידיים [אפשר דוקא בידיים, ולא כשהתעסקו בבצק בכלי. עפ"י אורח משפט קכא], אם יניחוהו בלא עסק – מיד יחמיץ. ולפי זה יש להזהר מאד שלאחר שערכו ורידדו את המצה ומניחים אותה לפני המנקה – ינקר אותה מיד, ולא יעזובה ללא עסק אפילו רגע אחד (עפ"י משנה ברורה תנט סק"ח. וע"ש בבאור הלכה. ובחזו"א (קכא, טז) הקל בדיעבד. ומובא לעיל ז. וע' גם בשו"ת אורח משפט (קכא) שהוכיח שמצד הדין אין להחמיר בשהיה רגעית אלא רק כשיש ריעותא בבצק).

זה הכלל: תפח – תלטוש בצונן. 'לטישה' – יש מפרשים מלשון זריקה והתזת מים [י"מ: תלטוש ידיה במים צוננים ותקטף ותצננם. ערש"י ומאירי], ויש מפרשים לשון הכאה וחבטה – אם העיסה מתנפחת בתנור, מכה על העוגה בידה כשהיא שרוייה בצונן, ובכך חוזרת העוגה לכמו שהיתה (הערוך 'לטש' א).

דף מט

'ההולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ולאכול סעודת אירוסין בבית חמיו. בירושלמי אמרו על משנה זו: גדול השלום, שהוקש לשני דברים שחייבים עליהם כרת, למילה ולשחיטת פסח (מובא בערוך 'שבת' ב).

ראה עוד ע"ד הסוד בספר בני יששכר ניסן י"ד.

'כל סעודה שאינה של מצוה אין תלמיד חכם רשאי להנות ממנה. כגון מאי? אמר רבי יוחנן: כגון בת כהן לישראל ובת תלמיד חכם לעם הארץ' –
'נשאל לרבינו מאיר: היאך אנו אוכלים בנישואין בת כהן לישראל או בת תלמיד חכם לעם הארץ, הא סעודת הרשות נינהו?

והשיב, דשמא על כן נהגו לומר שירות ותשבחות להקב"ה ולהללו על החסד שעשה עם אדם וחווה, אם כן אינה סעודת הרשות. וסעודת הרשות נראה דלא מיקרי אלא היכא דאיכא סעודה בלא מצוה, כגון בשמחת מריעות... (מרדכי כאן. והובא להלכה במגן-אברהם תרע סק"ד).

הג"ר יאיר בכרך בספרו 'חות יאיר' (ע), האריך בגדרי 'סעודת מצוה' [השאלה הבאה לפניו היתה על אדם שנדר שלא לסעוד אלא בסעודות מצוה – מה נכלל בנדר זה]. ובתוך התשובה נמצאו כמה הלכות הנוגעות לכאן. הנה קטעים מתשובתו:

'... ודאי שירות ותשבחות שאמר מהר"ם הם פיוטים שאינם חובה שדרכם לשורר אותם על הסעודה, ולא רצה לומר ברכת אירוסין ונשואין ושהשמחה במעונו – לכן תלאם במנהג, משא"כ שבע ברכות הם מגמרא... ומסברה זו בעצמה לא גרמו שבע ברכות לסעודת הנישואין להיות סעודת מצוה – להיותם אחר גמר הסעודה.

ומכל מקום פשוט שלא נצרך מהר"ם לכלל זה רק בנישואין דבת תלמיד חכם לעם הארץ [ולענ"ד דאין לנו עם הארץ שדברו חכמים פה, כמו שאין עם הארץ שאמרו בו ששה דברים בפסחים פרק ג' יעוין שם], מה שאין כן בשוין, ודאי אין לך מצוה וסעודות מצוה גדולה מזו...

אכן בליל שבת שלפני הברית וחתונה, כל שכן בזמן הזה שערבה כל שמחה, וכן סעודת אירוסין וסעודות חינוך הבית – יש להסתפק, אף על פי דמדמי לה הכתוב גבי 'ילך וישוב' ללקוחי אשה וחילול כרמו דודאי מצוה הם, ע"ש בתרגום יונתן, מכל מקום שיהיה הסעודה סעודות מצוה מנא לן, אם לא שדורשין בו ועל ידי כך נעשה סעודת מצוה. ואם כן הוא הדין נימא אם יש שם תלמיד חכם. ולפי זה נפל סעודות הרשות בבירא, דמסתמא יש בסעודה איזה יודעי ספר. ונאמר הא דבגמרא פסחים פרק ג' אמר רבי שמעון בן אלעזר כל סעודה שאינה של מצוה אין תלמיד חכם רשאי להנות ממנה – הוא דוקא כדמפרש התם: בת כהן לישראל ובת ת"ח לעם הארץ... ותדע, דאם לא כן מה רבותיה דרב לא מתהני מסעודות רשות (חולין צה:) הא כל תלמיד חכם נמי – אלא על כרחך לא דיבר רבי שמעון בן אלעזר אלא דוקא כמפרש שם, והיינו דמקשה הש"ס על רבי שמעון בן אלעזר כגון מאי...!

(ע"ב) 'לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכם'. הגם שבכל שאר המצוות קיימא לן שאין להוציא יותר מחומש מנכסיו, כמו שאמרו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש (ע' רמ"א או"ח תרנו) – נראה שזה אמור רק במצוה פרטית, אבל דבר שעתידי הדורות תלוי בו, שבניו יהיו תלמידי חכמים, והרי התורה אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד, ו'דאדא ביה – כולא ביה, דלא דא ביה – מה ביה, כל כגון זה אין שיעור לדבר (ברכת אברהם).

זעל בנותיהן הוא אומר ארור שכב עם כל בהמה. ע' במובא ביוסף דעת עירובין נה (חוברת קיב).

'עם הארץ מותר לנוחרו ביום הכפורים שחל להיות בשבת... עם הארץ מותר לקורעו כדג...'. יש מפרשים כפשוטו, ובעם הארץ החשוד על שפיכות דמים (עתוס'), או כגון שהיה רץ אחר הזכור או אחר נערה המאורסה ביום הכפורים – שמוותר להצילם בנפשו (רי"ף).

על התר חילול שבת בהריגת הרוף אחר נערה המאורסה – ע' משנה למלך הל' שבת כד, ז; אור גדול; חדושי ר' שמואל עמ' צה. ורב שרירא גאון פירש בתשובת שאלה, שהכוונה בזה לומר, אוי לו לעם הארץ שפעמים הבורות גורמת לו למות מיתה מנוולת, שמביאתו לרוץ אחר נערה המאורסה אפילו ביום הכפורים שחל להיות בשבת, ואין ממתנינים להמיתו כשאר הרוגי בית דין שבוררים להם מיתה יפה אלא ממיתים אותו מיתה מנוולת. [ועל דרך זו מתפרש מה שאמרו שאסור לו לאכול בשר – כי מתוך עמיתו אינו יודע לשחוט ולבדוק, ואסור לו לאכול מהם. וכן כתב רבי יהודה אלברגילוני ז"ל].

ויש מפרשים מאמרים אלו בלשון גוזמא, ומתוך ששונאים תלמידי חכמים עמי הארץ, מגזימים בהם (עפ"י ר"ן).

ומהר"ל מפראג כתב (באר הגולה ז): 'עוד יש לך לדעת אמיתות הפירוש הזה, מצד שאין בו תורה לכך

מותר לנחורו, אבל מצד שכל אדם אף אם אינו בעל תורה הוא בכח להיות בו תורה שכל שעה אפשר שיקבל תורה, וכמו התינוק אף שאינו יודע דבר מכל מקום מצד הכח אשר הוא מוכן לתורה או שהוא מוכן להתחבר אל החכמים הוא יוצא ממשפט ע"ה, ובא ללמדך גנות וגנאי ע"ה שמצד שהוא עם הארץ מותר לנחורו, רק מצד שכל אדם הוא בכח להיות תלמיד חכם – הוא כמו ת"ח לענין זה שלא ירע לו'. על פגיעה בממונו של הרודף – ע' בקובץ שעורים כאן, ובמובא בב"ק קיט.

'... אמר רבי שמואל בר יצחק: ומגבו'. אדם נשחת ראוי לשנאותו רק מצד חסרונו, אבל מצד עצם צלם-אלקים שלו – ראוי להוקירו באהבה. גם לדעת שמציאות יקרת ערכו היא יותר עצמית לו ממצייאות מקריו הפחותים. על כן קריעת עם הארץ כדג היא דווקא מגבו ולא מצד פניו שבהם אור הצלם (מדות הראי"ה עמ' צה).

'אמר רבי עקיבא: כשהייתי עם הארץ אמרתי, מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור'. הגם שאמרו על רבי עקיבא עוד בתקופת היותו רועה שהיה 'צנוע ומעלי' (כתובות ס:), יש לומר שדבריו אלו לא משום שהיה שונא תלמידי חכמים אלא משום שהיה סבור שהם מתגאים על עמי הארץ מפני תורתם והיו ת"ח שונאים אותם, וגם משום שלא היו מניחים את עמי הארץ ליגע בהם משום טומאה, אבל מכל מקום שומר מצוות היה (ורבנו תם, בתוס' כתובות ס:). והריטב"א כתב (שם): אמנם בתחילה אמר 'מי יתן לי ת"ח ואנשכנו', אבל אחרי כן חזר למוטב והיה צנוע ומעלי, ואחרי כן קבע עצמו לתורה. ע"ע חרדשי חתם סופר גטין סא. שבת קכא: ומגדים חדשים שם.

זאכלת זו אכילה ושבעת זו שתיה...'. נתבאר בברכות מט.

'ככתבם וכלשונם'

(ע"ב) 'תניא, רבי אומר: עם הארץ אסור לאכול בשר שנאמר זאת תורת הבהמה והעוף – כל העוסק בתורה מותר לאכול בשר בהמה ועוף וכל שאינו עוסק בתורה אסור לאכול בשר בהמה ועוף' –

'... ולכך עם הארץ אסור לאכול בשר (פסחים מט:). מה שאין כן מצד התורה נאמר בכל אות נפשך תאכל בשר, ואיתא בב"ק (עב) 'דלא אכלי בשרא דתורא' – כי בשר הוא הרחבת הלב והדעת ומתרחב לבו בדברי תורה, מה שאין כן בלב פנוי מדברי תורה כשמתרחב לבו הוא לתאוות עולם, כדרך שכתוב וישמן... ויבעט.

והיינו כי כל נפש משיב את הנפש (ברכות מד:), ונפש הצומח משיב נפש הצומחת שבאדם, ושם אין שייך בחירה דטוב-ורע כלל כידוע דרק בהמה אמרו (ב'הרואה') דאית לה יצר רע, וצריך תורה תבלין לתקנו, אבל מצד נפש הצומח די בדרך ארץ, והשי"ת ברא את האדם שמוכרח לאכול, רק שיש לו הבחירה מה לאכול וכמה לאכול, אבל עיקר אכילה עכ"פ בצומח הוא מוכרח בטבע, ודבר זה נקרא מצוה כדרך שאמרו... שמה שהשי"ת ברא בטבע, כן הוא רצונו, והיא מצוה, ודי רק במדת 'דרך ארץ' שמצמצם עצמו שלא לאכול אכילת זולל וסובא, שבזה

מכיר קונו ומשיב נפש הצומחת שלו, שהוא רק הכרת קונו במדת דרך־ארץ ועם־הארץ כנ"ל...'.
(דובר צדק עמ' 189. והרחיב עוד בענין זה בפרי צדיק לך ה)

וכיו"ב כתב הרה"ק רש"ש מאמשינוב זצ"ל ('אמרות טהורות' ח"ג עמ' ס):
'בסידורא דמזונא, הצומח ניזון מהדומם, הוא שמנונית הארץ, וכל מה ששמנותה ביותר מוציאה פירות שמנים, והחי ניזון מהצומח, וזה 'ולכל חית הארץ... עשב לאכלה', והמדבר ניזון מהחי, הוא האדם, ובוה בכל שיש בו יותר כח החיות, מזין ביותר את המדבר, הוא הדעה והדיבור, ובוה לצלילות הדעת מוכרח להמזין שיש בו כח החיוני ביותר, וזהו 'לא צלילא דעתאי דלא אכילנא בשרא דתורא'. ובוה עם הארץ הוא שאין לו יחוס בכח הדעה והדיבור – אסור לאכול בשר, כי אין לו הממשלה על החיה אחרי שהוא בעצמו איננו במעלה יותר מזה, ואך (כמו) החי שאצלו המזון הוא הצומח דוקא ולא החי – וסידורא הוא שהדומם מעמיד הצומח, והצומח – החי, והחי – המדבר, ומוכרחים כל אחד להמזון מכח המעמיד שלו שהוא מעמידו ומקיימו על בוריו'.

'... כי אמנם מצד החומר אין שום הבדל בין האדם לשאר בעלי חיים, וממילא היה אסור לאכול ולצער שום בע"ח וכולם יתבעו דינם מהאדם, וכל היתרון של האדם הוא מפני מעלת נפשו, וכמאמר הכתוב ותחסרהו מעט מאלקים שהוא מעלות נפשו, לכן וכבוד והדר תעטרהו וגו' וכל שתי תחת רגליו צפור שמים ודגי הים. ואם כן האדם שהוא מורכב מחומר ונפש, בהגיעו לקחת בידו אחד מבעלי החיים שיש לו הרגש החיים כמוהו, ואוחזו ומחדד סכיניו לשוחטו לקחת את נפשו, הרי הוא כרוצח נפש מרגשת, ומי שיש לו לב רגש עליו להודעזע ולשאול את נפשו איך נעשה רוצח להרוג נפש חיה ומרגשת?

ואמנם רואים אנחנו שיש אנשים שנמצאו בעולם, אלה שאינם מבינים ואינם מאמינים בההארה האלקית, שפורשים את עצמן מכל דבר הבא מן החי, שמצד הרגש אנושי מוצאים בוה רגש של רחמים ובעיניהם הוא כגבור הלוקח חייו של חלש ממנו. ובאמת ההרגש הזה יסודו בהררי קדש תורתנו הק', כי צער בעלי חיים דאורייתא, רק התורה הק' ידעה את רוממות נפש האדם והרימה את מעלתו מעל כל היצורים, למען יבין יתרון נפשו ויבין את היקר הטמון בנפשו המשכלת, ואדם ביקר ולא יבין – באמת נמשל כבהמות נדמו. א"כ אלו הפורשים מלחמוס נפש בעלי חיים, בדין עושים כן אחרי שאינם מאמינים באמונה היסודית העיקרית, ואם ביקר לא יבינו, הלא באמת אין להם שום יתרון על שאר בעלי חיים ואיך יחמסו נפשם? אבל המאמין לא יחוס על הבע"ח לאכלם כדין מצות התורה הק' באופן ובזמן שהותר לו, כי מי שמבין יתרון נפשו, אין האדם אוכל את הבע"ח רק שממלא את תפקיד יצירת הבע"ח, כי כמו שגוף האדם עצמו גם כן רק משרת להנפש, ומענה את גופו במקום תועלת הנפש, כן הותר לו לענות את היצורים במקום תועלת הגוף, למען יצא מזה תועלת להנפש... שלגבי הנפש המשכלת כל הברואים שלמטה ממנה כמשרתים אצלה' (מתוך אור יהל ח"ב עמ' קמח).

ע"ע בני יששכר מאמרי השבתות י.ד.

כי ירחיב ה' אלקיך את גבלך כאשר דבר לך ואמרת אכלה בשר כי תאוה נפשך לאכל בשר בכל אות נפשך תאכל בשר –

נראה שזה הוא הטעם למאכלי חלב בחג השבועות, כי קודם מתן תורה היו יראים לאכול בשר, כדאיתא בגמרא: עם הארץ אסור לאכול בשר – כי אין לו מעלה שבכח הזה ידבר דברי תורה.

אכן כאשר ניתנה להם התורה, זה נקרא 'כי ירחיב ה' את גבולך', שזה עיקר הרחבת הגבול – הרחבת הדעת, להבין מדרגתו שבעל נפש הוא, ועל זה נאמר 'בכל אות נפשך תאכל בשר'.
(מי השלוח ח"ב ראה)

עוד בעניני אכילת בשר – ע' ביוסף דעת חולין מא.

רמזו רז"ל בדבריהם עם הארץ אסור לאכול בשר, ודברו חכמים בהווה, וכן (בשאר) פרטי העובדות ותענוגות בני אדם, אסור להם להכניס (עצמם אליהם) במתכוון, כי להיותם הכרתם מעט ומדמים בנפשם כאילו אלקים בשמים והמה בארץ וכגבהו שמים מארץ כן גבהו דרכיהם מדרכיו יתברך, ולהיות אלקים בשמים כאילו אינו רואה ואינו משגיח בפרטי פרטיותיהם בגילוי ובמצפונים וצופה ומביט עומק פנימיות מחשבותיהם ואין שום דבר נעלם ממנו, וזאת הגורמת שפוערים פיהם לבלי חוק, ולכן אינם שומרים את נפשם מלדבר דברי שטות ולעשות פעולות ועובדות שונות זולתו יתברך כיון שהוא בשמים והמה בארץ. לאפוקי אישים משכילים ויש להם התפשטות הדעת, נפשם יודעת מאד כי מלא כל הארץ כבודו ולית אתר פנוי מניה, ושומר נפשו ירחק מלהוציא דבור קל לפני מלך הקדוש ברוך הוא העומד נגדו, ואפילו כנשצרך לפעמים לבריות לדבר עמהם דבורים ההכרחים בצרכי גופניות, עם כל זאת אינו נפרד עם פנימיות מחשבתו מרוממותו יתברך, ועינו ולבו שם כל הימים... כלל הדברים, הזך וטהור ברעיוניו לבלתי עשות שום עובדא בעולם אם לא שרואה תחלה השראת אלהות בהפעולה, איש אשר אלה לו, מותר לו באמת לדבר ולעשות כל מה שעולה ברצונו, ולבו בטוח באלקים שיעשה בהתקשרות ודבקות הבורא, כי לזה משים עיקר מגמת נפשו – לאפוקי הנבערים מדעת ואינם במדרגה הנ"ל, בודאי אסור להם להרבות בדבורים ועובדות מיותרים כי אם הכרח הגמור שבלתי אפשר זולתו... (מתוך אור המאיר – רמזי קהלת).

'אמר רבי חייא: כל העוסק בתורה לפני עם הארץ כאילו בועל ארוסתו בפניו שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב' –

'... לפי דרכנו השמחה היא נקודת ההתאחדות. ענין התורה הוא להתאחד עם האדם; לא די שבשכלו יעסוק בתורה כי עדיין אין זו התקשרות שלימה. התורה הקדושה צריכה לחדור לכל כחות הנפש והגוף. שמחה אמיתית בתורה היא שהאדם מתאחד עם התורה לגמרי. היצרא דעריות שהוא הכח המזווג – הוא צריך להיתפס לתורה – זוהי התאחדות שלימה עמה! אצל העם-הארץ התורה היא מאורסה – הוא בביתו והיא בבית אביה; עם התלמיד-חכם היא נשואה, ושניהם חד גופא ממש (ע' פסחים מט ע"ב).

פלא הוא; אותו יצרא דעריות שהוא לכאורה היפך התורה – הוא הוא המזווג את הת"ח עמה עד כדי התאחדות גמורה בשמחה של תורה! הרי הפכים כאלה עד שרבינו יונה כותב 'כי מחשבת התורה לא תכון לנגד עיניו בעוד לבו פונה אל האשה ולא לשיחתה כי הן שתי מחשבות שאין הלב סובלתן כאחד' (פרוש רבנו יונה באבות א.ה); על תאות ממון והכבוד לא אמר ר"י את זה, רק על מחשבת העריות – כל כך מנוגדת מחשבת העריות למחשבת התורה – – ודוקא אותו יצרא דעריות צריכים לתורה כגשם, כי ממנו באה החדוותא דשמעתא! ונמצינו למדים מהזוה"ק כי מלבד שעת הזיווג ניתן היצרא דעריות לאדם כדי שיתאחד עם התורה והיו כאחדים ממש; האדם עם כחות נפשו וגופו יתאחד עם התורה וזאת היא הדרגה העליונה של שמחת התורה – דוקא התאחדות מושלמות זאת!...' (מתוך עלי שור ח"ב עמ' שלב. וע"ש עמ' יט).

[לדברי רבי מאיר (לעיל מג), האוכל שיאור לוקה ארבעים, שסובר 'חמץ נוקשה' באזהרה. ורבי יהודה פוטר שאינו ממש 'חמץ', או אפשר שפוטר מספק. ע' חולין כג:].
שיאור דרבי מאיר, דהיינו בצק שהכסיפו פניו – לרבי יהודה, נותנו לפני כלבו. ואולם אסור באכילה מדרבנן (עפ"י גמרא שם ותוס').
ע' פרטים נוספים לעיל מג].

סידוק – הוא חימוץ גמור. לרבי מאיר – כקרני חגבים [שאינן לך כל סדק וסדק מלמעלה שאין לו כמה סדקים מלמטה. רבא]. לרבי יהודה – שנתערבו סדקים זה בזה. האוכל את הסידוק – חייב כרת.
א. הרי"ף והרמב"ם (ה,יג) פסקו הלכה כרבי מאיר בסימני סידוק ושיאור, משום ששנינו דבריו במשנה בלשון 'חכמים'. וכתב הרמב"ם, אף אם שהה הבצק עד שמשמיע קול בזמן שאדם מכה בידו עליו – כבר החמיץ וישרף מיד.
ויש מי שכתב שאפילו תפיחה גמורה של הבצק, בלא סידוק ובלא הכספה – חמץ הוא [ושאמרו 'תפה – תלטוש בצונן', בתחילת התפיחה אמרו] (עפ"י מאירי מה).
ב. לענין חיוב מלקות על אכילת שיאור, הלכה כרבי יהודה לפטור. (וע' באריכות בחזו"א י"ד ריד לדף כג:).

דף מט

צב. א. י"ד שחל להיות בשבת, מתי מבערים את החמץ?

ב. מי שיצא את ביתו ב"ד בניסן, לדבר הרשות או לדבר המצוה, ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו – מה יעשה?
א. ארבעה עשר שחל להיות בשבת; לדברי רבי מאיר מבערים הכל מלפני השבת (חוץ מכדי אכילתו לשבת. רש"י ועוד). וחכמים אומרים: מבערים בזמנו. וכן מסר רבי אלעזר ברבי צדוק בשם אביו שנהג כן כששבת בבית רבן גמליאל.

התרומה שאין לה אוכלים מרובים ואי אפשר להאכילה לבהמה, אמר רבי אלעזר בר' צדוק [דלא כרבי מאיר וחכמים, שאינם מחלקים בין חולין לתרומה]: מתבערת מלפני השבת. [וכן מסר רבי אלעזר איש ברתותא משום רבי יהושע. אמרו לו: טהורות לא יישרפו, שמא ימצאו להם אוכלים. אמר להם: כבר בקשו ולא מצאו. אמרו, לא זוו משם עד שקבעו הלכה כרבי אלעזר בן יהודה איש ברתותא. לעיל יג].

א. יש מן הראשונים שפרשו – שלא כשאר הראשונים – שלרבי מאיר מבער הכל מלפני השבת ולא ישייר חמץ לשבת. ולחכמים משייר מוזן שתי סעודות והשאר מבער לפני השבת (עפ"י רבנו אפרים, ריצ"ג, הובא בהשגות הראב"ד על המאור פ"ק; ב"י תמד בדעת הרי"ף).

ב. להלכה, הרמב"ם ועוד פוסקים נקטו כרבי מאיר (שכן מפרש דברי רבי אלעזר בן יהודה איש ברתותא (יג) שפסקו הלכה כמותו). [וכתבו הפוסקים שטוב לבער באותה שעה שמבערים בכל שנה, הגם שמן הדין יכול לבער כל היום – כדי שלא יטעו מן העם לשנה הבאה (עפ"י מרדכי ספ"א – הנהגת רש"י; או"ח תמד, ב)]. ויש מי שפסק שמבער הכל ואין משייר כלום לשבת (רבנו אפרים, מובא בעיטור ח"ב ומוזכר במאירי – כפירוש הנ"ל בדברי ר"מ).

והרז"ה פסק מן הדין כחכמים, שמבערים הכל בזמנו בשבת, על ידי הטלה לים וכדו'. אלא שנהגו העם לבער הכל לפני השבת ומשיירים מוזן שתי סעודות.

ג. נשתיירה אצלו תרומה עד שעה חמשית בשבת – יאכילה לכלבי כהנים. ואם לאו; כתב רש"י (יג). שיבטל בלבו. וצריך לכפות עליה כלי עד מוצאי יום טוב, ומבערה בחולו של מועד (רי"א ז').

וכתבו פוסקים שיכול לומר לנכרי להשליך החמץ בנהר וכד' אף לאחר זמן איסורו שנאסר בטלטול (פרי מגדים, מובא במשנ"ב תמד סקכ"א).

ב. ההולך לדבר מצוה, כגון לשחוט את פסחו ולמול את בנו (או למול אחרים. באה"ל תמד, ז), וכן לאכול סעודת אירוסין בבית חמיו [לרבי יוסי, הן הסעודה הראשונה הן השניה שעושים בשעת שיגור סבלונות. ולרבי יהודה – רק הראשונה מצוה אבל השניה רשות. כן שנו בבב"א. וכן אמר רב חסדא], ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו; אם יכול לחזור ולבער ולשוב למצוותו – יחזור ויבער. ואם לאו – מבטלו בלבד. יצא לענין שיש בו פיקוח נפש – יבטל בלבד ולא יחזור, אפילו יש לו שהות (מפני שמהתורה די בביטול. רש"י).

יצא לדבר הרשות – יחזור מיד.

א. בכלל דבר מצוה, כגון שהולך לקנות שביתה במקום שממנו יוכל לילך למחר לדבר מצוה (עפ"י רש"י).

היה הולך ללמוד תורה – דינו כהולך לדבר הרשות, וצריך לחזור ולבער, מפני שמצות הבעור עוברת ותלמוד תורה אינו מתבטל לגמרי, שיוכל ללמוד אחר כך (עפ"י רא"ש, מהירושלמי; טור ומג"א תמד ועוד. ונראה לכאורה שה"ה כשהוא באמצע הלימוד חוזר. ולכן פרש"י (ז). שמפני אימת כבוד רבו אינו יכול לקום וליילך, הא משום הלימוד עצמו לא. וע' שעה"צ תמד, לא).

היה הולך להצלת ממוך, כגון שנהר שוטף את רכושו או רכוש ישראל אחר – נראה שמבטלו ואין צריך לחזור. ויתכן שאפילו אם יש שהות לחזור ולהציל, הקלו חכמים לסמוך על הביטול בכגון זה. וצ"ע (עפ"י באור הלכה תמד, ז).

ב. מדובר קודם זמן איסורו אבל לאחר זמן איסורו אין מועיל ביטול, הלכך בכל אופן צריך לחזור ולבער (עפ"י רמב"ם ג, ט ועוד). וכתב מגן אברהם (תמד. והובא במשנ"ב. וע"ש בשער הציון), אעפ"י שעל ידי כך יתבטל ממצות מילה בזמנו, עשה ד'תשבתו' חמור יותר שהרי עובר עליו בכל שעה ושעה. מלבד בעוסק במת במצוה, אינו מפסיק אפילו בפסח עצמו, ואפילו יוכל לקברו אחר כן בו ביום – שגדול כבוד הבריות כזה שדוחה כל המצות שבתורה בשב ואל תעשה. ובהולך להציל נפשות, לא יחזור אפילו אינו יכול לבטל החמץ, ואעפ"י שיש שהות – משום חומר סכנת נפשות (עפ"י כסף משנה). יש אומרים, דוקא אם מסופק שמא לא יוכל אחר כך להציל (עפ"י מג"א והגר"ז), אבל הרבה אחרונים אומרים אפילו אם ברי לו שיוכל אחר כך להציל לא יחזור שמא יטרד בינתים ולא יוכל להציל (מובא במשנ"ב סק"ל).

ג. יש להסתפק במקום שלא הצריכוהו ביעור, מה דין החמץ לאחר הפסח (עפ"י צפנת פענח הל' חמץ א, ד).

עד כמה הוא חוזר; רבי מאיר אומר: בכביצה [כטומאתו]. וכן דעת חכמים. רבי יהודה אומר: בכזית [כאיסורו]. רבי נתן אומר כשתי ביצים, ולא הודו לו חכמים (ג).

הלכה בכביצה (רמב"ם ג, ט; או"ח תמד, ז). וכשהוא בזמן איסורו ולא ביטל, חוזר בכזית – שהרי מצווה לבערו מהתורה, אבל בפחות מכזית אינו חוזר (עפ"י מג"א סק"ד). וצ"ע לאותן שיטות שאף בפחות מכזית אסור מהתורה, משום 'חצי שיעור'.

צג. א. נישואי בת כהן לישראל – האם זיווגם עולה יפה?

ב. אלו דברים נאמרו בסוגיא בשבח תלמיד חכם ובהנהגתו בשמירת כבודו?

ג. אלו דברים נאמרו בגנות עם הארץ ובהנהגה עמו? שמ

א. אמר רבי יוחנן: בת כהן לישראל – אין זיווגם עולה יפה. אמר רב חסדא: או אלמנה או גרושה או זרע אין לה (ובת כהן כי תהיה לאיש זר... וסמוך לו ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה זרע אין לה...). במתניתא שנו: קוברת או קוברתו (במהרה. רמב"ם – איסורי ביאה כא, לא), או מביאתו לידי עניות. עוד אמר רבי יוחנן, סעודת נישואיהם אינה בגדר 'סעודת מצוה' שתלמיד חכם רשאי להנות ממנה. מאידך אמר רבי יוחנן: הרוצה שיתעשר ידבק בזרעו של אהרן. ופרשו: לא קשיא, זה בתלמיד חכם זה בעם הארץ (שגנאי הוא לו לאהרן שידבק הלה בזרעו, לכך נענש). וסיפרו על רבי יהושע שנשא כהנת ונחלש, אמר: אין נוה לו לאהרן שאדבק בזרעו, שיהיה לו חתן כמוני. רב אידי בר אבין נשא כהן ויצאו ממנו שני בנים סמוכים – רב ששת ורבי יהושע. אמר רב פפא: אם לא שנשאתי כהנת, לא הייתי מתעשר. אמר רב כהנא: אם לא שנשאתי כהן – לא גליתי ממקומי בעל כרחי. א. רש"י במקום אחר (יבמות פד) הביא מגמרא פסחים שסעודת נישואי בת ישראל לכהן נחשבת סעודת הרשות (וכן כתבו בתוס' ישנים וריטב"א שם). וכנראה גרסתם בגמרא היתה שונה. ואולם הרמב"ם והשלחן-ערוך לא הביאו כלל שמצוה על כהן לישא כהנת רק לאידך גיסא, ישראל עם הארץ אין לו לישא בת כהן כנ"ל. ב. יתכן שכהן חלל דינו כישראל, וכשהוא עם הארץ אין לו לישא בת כהן כשרה (עפ"י ערוך לנר ועוד, יבמות שם).

ב. רבי שמעון אומר: כל סעודה שאינה של מצוה, אין תלמיד חכם רשאי להנות ממנה.

[אמר רבי יצחק: כל הנהגה מסעודת הרשות – לסוף גולה...].

שנו חכמים: כל תלמיד חכם המרבה סעודתו בכל מקום – סוף מחריב את ביתו, ומאלמן את אשתו (שמבקש לימודו וגולה לצורך מזונות והרי אשתו באלמנות חיות. רש"י) ומייתם את גזוליו, ותלמודו משתכח ממנו (שאינו עסוק לחזור עליו), ומחלוקות רבות באות עליו (מחמת ששכח תלמודו, או הקפות שמקיף לצורך סעודותיו), ודבריו אינם נשמעים, ומחלל שם שמים ושם רבו ושם אביו, וגורם שם רע לו ולבניו ולבני בניו עד סוף כל דורות [שיהיו נקראים לגנאי: בן מחמם התנורים, בן המרקד בין החביות (כדרך הליצנים שמשחקים בחנויות להשקותם בשכרם), בן מלחך הפנכות, בן המקפל-ורובץ (כדרך המשתכרים שאינם מספיקים לילך לביתם ולשכב על מיטתם אלא מקפלים לבושם תחתם וישנים)].

כשהחכם אוכל מעט זה הראוי לו, לא יאכלנו אלא בביתו על שולחנו, ולא יאכל בחנות ולא בשוק אלא מפני צורך גדול, כדי שלא יתגנה בפני הבריות, ולא יאכל אצל עמי הארץ ולא על אותן השלחנות המלאים קיא צואה, ולא ירבה סעודותיו בכל מקום ואפילו עם החכמים, ולא יאכל בסעודות שיש בהן קיבוץ הרבה. ואין ראוי לו לאכול אלא בסעודה של מצוה בלבד... (רמב"ם הל' דעות ה, ב).

לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכם, שאם מת או גולה – מובטח לו שבניו תלמידי חכמים (וכן ישיא בתו לתלמיד חכם שאין דבר מגונה ולא מריבה בביתו של תלמיד חכם. רמב"ם הל' איסורי ביאה סוף פרק כא), ואל ישא בת עם הארץ, שאם מת או גולה – בניו עמי הארץ (שאינן אמן יודעת כתר התורה. רמב"ם שם).

לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת ת"ח; וישיא בתו לתלמיד חכם – משל לענבי הגפן בענבי הגפן, דבר נאה ומתקבל. ולא ישא בת עם הארץ, משל לענבי הגפן בענבי הסנה, דבר כעור ואינו מתקבל. [לא מצא בת תלמיד חכם, ישא בת גדולי הדור (-) אנשי מעשה וצדיקים. רש"י]. לא מצא בת גדולי הדור, ישא בת ראשי כנסיות. לא מצא בת ראשי כנסיות, ישא בת גבאי צדקה. לא מצא בת גבאי צדקה, ישא בת מלמדי תינוקות].

מסופר על רב יוסף בנו של רבי יהושע בן לוי שחלה ופרחה רוחו, וכשחזר לעולם הזה ונשאל מה ראה, אמר: עולם הפוך ראיתי; עליזים (- עשירים וחשובים ואינם טובים למקום) למטה ותחתונים למעלה. וכששאלו אביו: אנחנו, תלמידי חכמים, היכן מקומנו שם? אמר: כמו שאנו כאן, כך אנו נמצאים שם.

ג. כנזכר, הוזהרו חכמים שלא ישא אדם בת עמי הארץ, שאם מת או גולה - יהיו בניו עמי הארץ. והפליגו בגנות הנישואין עם בת עמי הארץ (שאינו מדקדק במצוות. טור, רמ"א אה"ע ב,ו), מפני שהן שקץ ונשותיהן שרץ (שאינן זהירות במצוות), ועל בנותיהן הוא אומר ארור שכב עם כל בהמה. תניא, היה רבי מאיר אומר: כל המשיא בתו לעם הארץ כאילו כופתה ומניחה לפני ארי, מה ארי דורס ואוכל ואין לו בושת פנים, אף עם הארץ מכה ובוועל ואין לו בושת פנים.

וכן גינו נישואי בת ת"ח לעם הארץ ואמרו שאין זו סעודת מצוה שת"ח רשאי להנות ממנה.
א. אם אומרים בסעודה שירות ותשבחות, הרי זו 'סעודת מצוה' (עפ"י מרדכי; מגן אברהם תרע סק"ד).
ב. יש מי שצדד שסתם עמי הארץ שבזמננו אינם בגדר הזה (עפ"י חות יאיר ע. ואלם המגן-אברהם (טו,א) הביא זאת להלכה).

רבי אומר: עם הארץ אסור לו לאכול בשר (זאת תורת הבהמה והעוף... - כל העוסק בתורה מותר לאכול בשר בהמה ועוף...).

אמר רבי אלעזר: עם הארץ, מותר לנוחרו ביום הכיפורים שחל להיות בשבת. אמרו לו תלמידי: אמור 'לשוחטו'. אמר להם: זה טעון ברכה וזה אינו טעון ברכה.

אמר רבי אלעזר: עם הארץ אסור להתלוות עמו בדרך - על חייו לא חס (שהרי נאמר כי הוא חייך וארך ימיו) על חיי חבירו לא כל שכן.

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן: עם הארץ מותר לקורעו כדג. אמר רבי שמואל בר יצחק: ומגבו.

הרבה עניני 'עם הארץ' יש, כמבואר במקום אחר, וכאן מדובר במכיר וכופר להכעיס שהריגתו נחשבת פיקוח נפש, שהוא לסטם וחשוד על שפיכות דמים, לכך מותר להורגו (עפ"י תוס'). ויש מפרשים גוזמא בעלמא (ר"ן).

ששה דברים נאמרו בעמי הארץ: אין מוסרים להם עדות, ואין מקבלים ממנו עדות, ואין מגלים להם סוד, ואין ממנים אותם אפוטרופוס על היתומים, ולא על קופה של צדקה, ואין מתלויים עמהם בדרך. ויש אומרים: אף אין מכריזים על אבידתו (אבל אם בעליה לפנינו ודורשה - מחזיר לו. ר"ן. וע' קוב"ש). ותנא קמא - פעמים שיוצא ממנו זרע טוב ואוכל ממנו, לכך מכריזים על אבדתו (וכן הלכה. ר"ף).

עתה נוהגים לקבל עדות מעם הארץ, כרבי יוסי. (תוס', עפ"י חגיגה כב. וכן כתב רש"י שם). ומדובר בעם הארץ שישנו בדרך ארץ ובמצוות, ואף חכמים לא אסרו אלא לכתחילה. ואולם הרי"ף מפרש בעם הארץ שאינו בדרך ארץ ובמצוות ופסול אף בדיעבד, אבל ע"ה שישנו בד"א ובמצוות - מקבלים (עפ"י ר"ן).

ולענין העמדתו לאפוטרופוס על יתומים, יש אומרים דוקא אם אינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ. וי"א אפילו ישנו בדרך ארץ ובמצוות אין להעמידו שמא יורה התר לעצמו שלוקח שכר טרחו (ע' מגיד משנה נחלות י,ו).

ולענין גבאי צדקה, כתבו אחרונים שבזמן הזה לא נהגו להקפיד שיהא תלמיד חכם אלא די שיהא ישר וחכם בהנהגת הגבאות (ע' ב"י ופרישה יו"ד רמט. וע' פיה"מ לרמב"ם טהרות ז,ו ובתפארת ישראל).